

LEKSIK KOMPETENSIYA TUSHUNCHASI VA UNING TARKIBIY QISMLARI

Abduraximova Mashhura Xudoyberdi qizi

*SamDChTI mustaqil izlanuvchisi (PhD), Ichki ishlar vazirligi Jizzax akademik litseyi
ingliz tili fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya: *Bu maqolada leksik kompetensiyaning nazariy asoslari, tarkibiy qismlari, uni rivojlantirish usullari va dunyo olimlarining bu boradagi qarashlari o‘rganilgan.*

Kalit so‘zlar: *leksik kompetensiya, so‘z boyligi, kommunikativ kompetensiya, CEFR, leksik bilimlar, leksik ko‘nikmalar, reseptiv ko‘nikmalar, produktiv ko‘nikmalar.*

Annotation: *This article examines the theoretical foundations of lexical competence, its components, methods of development, and the views of world scholars on this topic.*

Keywords: *lexical competence, vocabulary, communicative competence, CEFR, lexical knowledge, lexical skills, receptive skills, productive skills.*

Аннотация: *В данной статье изучены теоретические основы лексической компетенции, её составляющие, методы развития, а также взгляды мировых учёных на эту тему.*

Ключевые слова: *лексическая компетенция, словарный запас, коммуникативная компетенция, CEFR, лексические знания, лексические навыки, рецептивные навыки, продуктивные навыки.*

Ingliz tilini o‘rganishda leksik kompetensiyaning roli beqiyosdir. Chunki har qanday kommunikatsiya so‘zlar orqali amalga oshadi va bu jarayonda so‘z boyligi, ya’ni leksik kompetensiya muhim o‘rin tutadi. Shu bois, zamonaviy til o‘rgatish metodikasida bu kompetensiyaning rivojlantirish strategiyalari alohida e’tiborni talab qiladi. CEFR (Common European Framework of Reference for Languages) hujjatida aytilishicha, kommunikativ kompetensiyaning asosiy qismlaridan biri aynan leksik kompetensiyadir.

Leksik kompetensiya: Ta’rifi va mazmuni

Leksik kompetensiya (Lexical competence) — bu o‘quvchining so‘zlarni anglash, yodlash, to‘g‘ri ishlatish va kontekstdan mos ravishda qo‘llay olish malakalarini ifodalaydi. Ingliz tilini o‘rganuvchilar uchun bu kompetensiya asosiy bilim sohalaridan biri sanaladi.

Paul Nation (2001) ta’kidlashicha, leksik kompetensiyaning rivojlantirish uchun o‘quvchilar kamida 2,000 ta eng keng tarqalgan so‘zlarni mukammal bilishlari lozim. U bu fikrni o‘zining “Learning Vocabulary in Another Language” asarida keng asoslab bergan.

CEFRda esa bu kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlarni qamrab oladi:

So‘zlarni semantik tahlil qilish;

Morfologik tuzilishini anglash;

So‘z birikmalari va frazeologizmlarni tanib olish;

Kontekst asosida yangi so‘zlarni tushunish va ulardan foydalanish.

Leksik kompetensiyaning tarkibiy qismlari

Leksik kompetensiya bir necha asosiy komponentlardan tashkil topgan bo‘lib, har biri o‘z funksional rolga ega:

1. Leksik bilimlar (Lexical knowledge). Bu komponentga quyidagilar kiradi:

So‘zning asosiy va ikkilamchi ma’nolari;

Sinonim, antonim, omonimlar;

Polysemiya (ko‘p ma’nolilik);

So‘z yasash (prefix, suffix orqali);

Idiomatik iboralar va frazeologizmlar.

2. Leksik ko‘nikmalar 2 turga bo‘linadi:

Reseptiv (qabul qiluvchi) ko‘nikmalar: eshitib va o‘qib tushunish;

Produktiv (ifodalay oluvchi) ko‘nikmalar: og‘zaki va yozma tarzda to‘g‘ri so‘zlash.

Norbert Schmitt (1997) fikricha, so‘z yodlash jarayonida kontekst asosida o‘rganish eng samarali usullardan biridir. U “Vocabulary: Description, Acquisition and Pedagogy” asarida bu jarayonni bosqichma-bosqich yoritib bergan.

3. Leksik strategiyalar

So‘z kartochkalari (flashcards);

Semantik xaritalar (mind maps);

Repetitsiya orqali yodlash;

Sinonimlar va antonimlar bilan ishlash;

Vizual yoki multimodal yondashuvlar.

4. Leksik tezkorlik (Lexical fluency). Webb & Nation (2008) fikricha, leksik tezkorlik — bu so‘zlarni tez va avtomatik tanlash, ularni nutqda uzluksiz ishlata olish qobiliyatidir. Bu kompetensiya ayniqsa og‘zaki nutqda muhim rol o‘ynaydi.

Leksik kompetensiyani rivojlantirish usullari

Leksik kompetensiyani samarali shakllantirish uchun quyidagi metodlar tavsiya qilinadi:

- Kontekst asosida o‘rganish: So‘zlar matnlar orqali beriladi, bu orqali semantik tushuncha kuchayadi.

- So‘z birikmalarini o‘rganish (collocations): Masalan, “make a decision” yoki “catch a cold” kabi.

- Multimodal vositalardan foydalanish: Video, rasm, ovozli materiallar yordamida yangi so‘zlarni o‘rganish.

- Interaktiv platformalar: Quizlet, Anki, Wordwall kabi onlayn ilovalar orqali mustahkamlash.

- O‘yinlar va rolli mashg‘ulotlar: Til muhitini simulyatsiya qilish orqali so‘zlarni faol ishlatish.

Quyida leksik kompetensiya bo‘yicha mashhur tadqiqotchilarning fikrlari keltirilgan:

Paul Nation (2001): So‘zlar chastotasi va kontekstdagi takroriylik yod olish jarayonida asosiy rol o‘ynaydi.

Norbert Schmitt (1997): Yangi so‘zlarni samarali yodlashda taxmin qilish va vizual materiallar muhimdir.

D.A. Wilkins (1972): “Grammar very little communicates, but vocabulary communicates a lot.”

Celce-Murcia (2001): So‘z boyligi grammatik kompetensiyadan ham muhimroq, chunki u holda kommunikatsiya bo‘lmaydi.

Webb & Nation (2008): Leksik tezkorlik bilan gapirish tilda erkinlikka olib keladi.

Leksik kompetensiya ingliz tilini o‘rganish va o‘rgatishning asosi hisoblanadi. Bu kompetensiyani shakllantirish o‘quvchining so‘z boyligini orttirish, erkin fikr bildirish va samarali muloqot qilish imkonini yaratadi. O‘quvchilarda bu kompetensiyani rivojlantirish uchun ilmiy asoslangan, zamonaviy va interaktiv metodlar joriy etilishi zarur.

Leksik kompetensiya ingliz tilini o‘rganishning markaziy elementi bo‘lib, samarali kommunikatsiyaning poydevorini tashkil etadi. O‘quvchining so‘z boyligi keng bo‘lsa, u o‘z fikrini aniq, ravon va ta’sirchan ifodalay oladi. Shu bois, ingliz tilini o‘rgatishda leksik kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan metod va strategiyalar grammatik ko‘nikmalar bilan teng darajada, balki undan ham muhimroq sanaladi. Bugungi kunda interaktiv platformalar, multimodal materiallar va kontekstga asoslangan yondashuvlar bu jarayonda eng samarali vositalar sifatida o‘zini ko‘rsatmoqda.

Umuman olganda, leksik kompetensiya til o‘rganuvchini “biladigan odam”dan “muloqot qila oladigan odam”ga aylantiradi. Shu sababli til o‘qituvchilari va metodistlar bu kompetensiyani shakllantirishni ustuvor maqsad sifatida belgilashlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Nation, P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press.
2. Schmitt, N. (1997). *Vocabulary: Description, Acquisition and Pedagogy*. Cambridge University Press.
3. Council of Europe (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*.
4. Wilkins, D.A. (1972). *Linguistics in Language Teaching*. Edward Arnold.
5. Celce-Murcia, M. (2001). *Teaching English as a Second or Foreign Language*. Heinle & Heinle.
6. Webb, S., & Nation, P. (2008). *How Vocabulary is Learned*. Oxford University Press.
7. Mahkamova, X. (2021). *English Language Teaching in Professional Contexts*. Toshkent.